

наше буття. Філософічність світосприймання письменниці пов'язане з кордоцентризмом. Філософія-серця започаткував на Україні Григорій Сковорода, який в цілому орієнтується на первинне значення почуттів, а не на розум, це, на жаль, призводить до відчуження людини від довкілля, людей і Бога – а це самотність, якої так багато навколо у сучасному світі.

Література

1. Денесенко Л. Нова стара баба. Повісті. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 272 с.
2. Дуденко О., Шевчук І. Порівняльні конструкції української мови: до методики розрізнення порівнянь при вивченні в основній школі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 56, 2017. С. 72–80.
3. Єрмоленко С.І., Іщук Г.В. Специфіка порівняльних конструкцій у системі сучасної української літературної мови (на матеріалі прози Юрія Андруховича). *Мова. Свідомість. Концепт*: зб. наук. статей. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. Вип. 8. С. 59-61.

Палуян А.М.

*кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дэкан філалагічнага факультэта
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны*

ВЫХАВАННЕ НАЦЫЯНАЛЬНА СВАДОМАЙ АСОБЫ СРОДКАМІ МОВЫ

Анотація. У статті розглядається використання лексичних та фразеологічних засобів білоруської мови в процесі формування національної свідомості і особистісних якостей студентів.

Ключові слова: фразеологізм, паремія, загадка, безеквівалентная лексика, антропонім.

Poluyan E.N. Education of a Nationally Conscious Personality by Means of Language. The article examines the use of lexical and phraseological means of the Belarusian language in the process of forming the national consciousness and personal qualities of students.

Key words: phraseological unit, paremia, riddle, non-equivalent vocabulary, anthroponym.

На думку метадыстаў, навучальны працэс не можа абмяжоўвацца выключна адукацыйнымі мэтамі і задачамі, ён павінен быць цесна звязаны з выхаваннем асобы. Фарміраванне маральных паняццяў – складаны і працяглы працэс, які патрабуе пастаянных намаганняў выкладчыка, сістэматычнай і планамернай працы па фарміраванні пачуццяў і свядомасці студэнтаў. Апора на гуманістычныя традыцыі народа – абавязковая ўмова поспеху выкладчыка, калі ён ставіць перад сабой задачу дапамагчы студэнтам авалодаць агульначалавечымі каштоўнасцямі.

Антрапацэнтральная канцэпцыя выкладання мовы накіравана на фарміраванне лінгвістычнага мыслення студэнтаў і выхаванне нацыянальна свядомай моўнай асобы з актыўнай жыццёвай пазіцыяй.

Адна з мэт дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)», якая выкладаецца для студэнтаў нефілагічных спецыяльнасцей, – выхаванне любові і павагі да мастацкага слова, духоўнай і інтэлектуальнай спадчыны беларускага народа, пачуцця нацыянальнай самапавагі і самаідэнтыфікацыі, імкнення да далейшага ўзбагачэння беларускай мовы.

У адпаведнасці з гэтым дыдактычны матэрыял, які выкарыстоўваецца на занятках, павінен спрыяць выхаванню павагі да нацыянальных святынь, раскрываць сутнасць беларускага ладу жыцця, багаты свет традыцый нашага народа, вучыць выпрацоўваць грамадзянскую пазіцыю, выхоўваць патрыятычныя пачуцці, любоў да вялікай і малой радзімы, пашыраць круггляд студэнтаў, дапамагаць усвядоміць нормы і ўзоры паводзін у калектыве, і пры гэтым адпавядаць высокай мастацкасці.

Як вядома, кожная мова стварае сваю карціну свету і адлюстроўвае рэчаіснасць крыху інакш, чым іншыя мовы. Адрозненні ў гісторыі і ўмовах жыцця, спецыфіка развіцця грамадскай свядомасці народа абумоўліваюць розныя шляхі ад пазамоўнай рэальнасці да паняцця і далей да выражэння яго ў слове. Інакш кажучы, карціна свету атрымлівае ў кожнай нацыянальнай мове нацыянальную форму выражэння.

Любая мова выконвае некалькі асноўных функцый: камунікацыйную, інфармацыйную, эмацыйную і, што найбольш важна, функцыю фіксацыі і захавання ўсяго комплексу ведаў і ўменняў дадзенай моўнай супольнасці пра свет. Такія ўніверсальныя веды – вынік працы калектывнай свядомасці – зафіксаваны ў мове, перш за ўсё ў яе лексічным і фразеалагічным складзе.

Найбольш выразна нацыянальная і культурная спецыфіка мовы працягваюцца ў галіне фразеалогіі. У любым фразеалагізме закладзена своеасаблівасць успрыняцця свету праз прызму мовы і нацыянальнай культуры, адлюстравана нацыянальная своеасаблівасць жыцця і побыту

народа. Факты гісторыі краіны, геаграфіі, эканамічнага ладу жыцця – усе яны прадстаўлены ў семантыцы фразеалагічных адзінак (*відаць пана па халяхах; за дзедам шведам; за рубель жабу ў Вільню пагоніць; з кірмашу ехаць; ні да танца ні да ружанца; квітам паквітацца; у лапці абуць і іншы*).

Фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі перадаюць нам уяўленні продкаў пра прадстаўнікоў жывёльнага свету, іх ролю ў жыцці чалавека: *як сабака на сене; сабаку з'есці; сабакам падшыты; сабакам сена касіць; з роту сабакі скачуць; ушыцца ў сабачую скуру; першы блін сабаку; пабыў на кані і пад канём; зайцаў хлеб; закідаць (заганяць) зайца; злавіць зайца (зайчыка); з зайцам у галаве; як баран на бібліі (разумець); ахварны казёл; казу пасвіць; на шчупакова казанне; вераб'іная ноч; падпусціць вераб'я; ні пава ні варона; певень заспяваў на дарогу [1].*

Не менш цікавыя і паэтычныя ўяўленні і павер'і звязаны з раслінным светам: *вербная нядзеля; блёкату аб'еўся; выскачыў як Піліп (дурань) з канпель; лоўма ты з канпель; прыбралася, хоць у каноплі стаў; калаціць зялёны мак; трэсіці сыры мак; сесці сырым макам; надакучыў як горкая рэдзька; пячоной рэдзькі з'ясі, калі выгаладуешся; хрэн ды рэдзька, ды і то рэдка; горка рэдзька, ды ядуць, ліха замужам, ды ідуць; рэдзьку рваць (драць); рэдзьку сеяць; даць гарбуза; забіць асінавы кол; дрыжыць як асінавы ліст; рабінавая ноч [1].*

Светаўспрыманне нашых продкаў было прасякнута вераю ў незвычайныя магчымасці не толькі раслін, жывёл, птушак, але і неадусаўлёных прадметаў, якія акружалі чалавека: *сказаў бы, ды печ у хаце; з сынам сварыся – за печ бярыся, з зяцем сварыся – за дзверы бярыся; чорта ў комін сунуць; заступі чорту парог, то ён у комін; насіць на руках; ад парога хату не мятуць; выносіць смецце з хаты; сядзець як мыш пад венікам; клёпкі ў галаве не хапае; дарогу перасякерыць [1].*

Удзячны матэрыял для спасціжэння студэнтамі культуры і гісторыі, літаратуры і фальклору, псіхалогіі і менталітэту беларусаў даюць загадкі: *«Прыйдзе восень – заб'ю лася; галаву з'ем, шкуру аблуплю, а мяса за плот выкіну»* (лён, каноплі); *«Сам ў ботах, а хаджу на галаве»* (цвік у боце); *«Ты ідзі туды, а я сюды і сядземся на пуповай гары»* (рэмень); *«У жываце – ланя, у носе – рэшата, на галаве – тупок, адна рука – і тая на спіне»* (чайнік); *«Стаіць пястунчык, за кожны глытунчык просіць пацалунчык»* (шклянка); *«На той свет ідзе – скача, а з таго свету ідзе – плача»* (вядро ў калодзежы); *«Сядзіць пані ў жупане, хто жупан здзірае, той слёзы пралівае»* (цыбуля); *«Усе паны паскідалі жупаны, а трое паноў не скінулі жупаноў»* (сасна, елка, ядловец зімой); *«Баран стаіць, а воўна дрыжыць»*

(асіна); «*Хоць у капелюшы, але галавы не мае*» (гриб); «*Што ў вадзе родзіцца і ў вадзе расходзіцца?*» (соль); «*Вісіць вісёнца, сядзіць сядзёнца, каб ты не вісеў, я б не сядзеў*» (каўбаса і кот) [2].

Умовы сацыяльна-палітычнага, грамадска-эканамічнага, культурнага жыцця і побыту народа, яго светапогляд, псіхалогія, традыцыі і г.д. абумоўліваюць узнікненне паняццяў, якія прынцыпова адсутнічаюць у носьбітаў іншых моў. Адпаведна, у іншых мовах (у прыватнасці – рускай) да большасці такіх слоў не будзе аднаслоўных эквівалентаў пры іх перакладзе. Для ілюстрацыі дадзенага сцверджання студэнты вызначаюць лексічнае значэнне такіх слоў, як *адрына, азярод, акавіта, алейня, андарак, бульбянішча, буслянка, вазоўня, варыўня, вышыванка, дрывотня, жабурынне, жур, замчышча, здор, знічка, істопка, каморка, клець, кнігарня, лазня, лой, набіванка, паддашак, паркан, паперня, пуня, свіран, сырадой, талака, тартак, тук, цагельня, шмалец, шыкетнік* і інш.

Удзячным матэрыялам для разумення адметнасцей геаграфічных і кліматычных умоў, гісторыі народа, яго кантактаў з суседзямі, рэлігійных поглядаў, заняткаў насельніцтва, асаблівасцей светапогляду і светаўспрымання служыць аналіз паходжання прозвішчаў і назваў населеных пунктаў: *Бабёр, Баброва, Баранаў, Барсукоў, Бычок, Верабей, Галкін, Дрозд, Жаўнова, Жук, Жураўлевіч, Жукевіч, Кабановіч, Кабылінскі, Кажан, Казлоў, Казюлькін, Карась, Карпенка, Каршунавіч, Лін, Лісіцкі, Мурашка, Муха, Мядзведзеў, Ластачкін, Лебедзеў, Салавей, Салаўёва, Сарока, Сокал, Трусевіч, Філін, Хамяк, Чыжык, Шаршнёў, Шпакоўскі, Шчучка* – прозвішчы, звязаныя з назвамі прадстаўнікоў жывёльнага свету; *Баравік, Верасовіч, Вінаградаў, Грушэўскі, Грыб, Грэчка, Каліна, Камыш, Канаплюк, Колас, Кустаў, Лозка, Ліпскі, Лузанаў, Ляшчынскі, Маліноўскі, Палын, Прышчэпаў, Хмель, Цыбульскі, Яворскі* – прозвішчы, якія паходжаннем звязаны са светам раслін; *Алейнік, Бондар, Віннік, Ганчар, Дзяцярык, Кавалёва, Кавалевіч, Каваленка, Кавалёў, Кавальчук, Кажамяка, Кажухоўскі, Калеснік, Канаваленка, Коваль, Крамараў, Краўчанка, Кузняцоў, Кухарскі, Кушнер, Мельнік, Мельнікава, Пасечнік, Півавараў, Руднік, Рудніцкі, Рыбакоў, Сальнікаў, Стэльмах, Талмачоў, Цырульнік, Чабатар, Чумачэнка, Шапавалаў, Шынкарэнка, Шэрстабітава* – прозвішчы, звязаныя з заняткамі насельніцтва. Сустрэкаюцца прозвішчы, у якіх адлюстраваны назвы службовых і ваенных асоб (*Атаманчук, Вайццокоў, Гецман, Камендантаў, Капітан, Салдатаў, Старасценка*), бытавыя прадметы, якія акружалі чалавека ў штодзённым жыцці (*Аўсянік, Брыль, Брылёва, Брылевіч, Бублікаў, Вярстак, Голік, Журовіч, Каліта, Каўбічэнка*,

Кісялєў, Крупа, Кулеш, Куліч, Лапцеў, Лемешаў, Махоткін, Маслаў, Шпігановіч, Перапечка, Халява, Хамутоўскі, Шыдлоўскі), назвы міфічных істот (Зюзя, Лясун, Карачун), назвы іншых народаў (Літвін, Ляхавец, Мазур, Маскаленка, Немчанка, Паляичук, Польскіх, Сербін, Шваб), характар чалавека (Глотаў, Глухоўскі, Гразноў, Дабрадзей, Козыр, Крукоўскі, Спадабаеў, Торан, Харашылаў, Чысцякоў).

Духоўнае і маральнае выхаванне – гэта працэс бесперапыннага ўзыходжання асобы да найвышэйшых каштоўнасцей чалавечага быцця. Кожны прадмет навучання, па сутнасці, з'яўляецца інструментам станаўлення асобасных якасцей чалавека, яго сацыяльных і духоўных арыенціраў.

Літаратура

1. Коваль У.І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычайх. Мн. : Народная асвета, 1994. 48 с.

2. Раманцэвіч В. Пачаткі роднае мовы: Дапаможнік для ўсіх. Мн. : Навука і тэхніка, 1993. 143 с.

Паплаўная Л.В.

*кандытат філалагічных навук,
дацэнт кафедры беларускай мовы
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны*

СПОСАБЫ ВЫРАЖЭННЯ ПАРАЎНАННЯЎ У ПАЭТЫЧНАЙ МОВЕ ЯКУБА КОЛАСА

Анотацыя. Стаття присвячена дослідженню порівнянь у мові поетичних творів Якуба Коласа. Розглядаються основні типи порівнянь, способи їх введення в текст і стилістична роль.

Ключові слова: порівняння, об'єкт, суб'єкт, ампліфікація, семантика.

Poplavnaya L.V. *Ways of Expressing Comparisons in the Poetic Language of Y. Kolos.* The article is devoted to the study of comparisons in the language of the poetic works of Yakub Kolas. The main types of comparisons, the ways of their introduction into the text and the stylistic role are considered.

Key words: comparison, object, subject, amplification, semantics.